

FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

2018:2

En nyupptäckt senmedeltida inskrift med åkallan av målarhelgon i Kumla kyrka, Västmanland

Kumla kyrkby ligger drygt 9 kilometer söder om Sala. Sockennamnet antas vara gammalt men låter sig inte beläggas i skrift förrän 1312 (DS 1870; SDHK 2519). Den medeltida kyrkans yttre präglas av en ombyggnad vid 1700-talets mitt. Interiören har däremot bevarat mycket av sin äldre karaktär med stjärnvalv och en kalkmålningssvit som, enligt en numera försvunnen signering, skall ha utförts av Albertus Pictors verkstad 1482 (*Albertus Pictor* vol. 2, s. 212–226). Valvmålningarna har aldrig varit överkalkade, vilket innebär att de trots färgförändringar och senare retuscher framstår som ursprungliga (Melin 2009, s. 18–21). Dekoren på väggar och pelare putsades över vid mitten av 1700-talet, men togs delvis fram på nytt 1888.

Eftersom valvmålningarna alltid varit synliga har de spelat en betydelsefull roll i den konsthistoriska forskningen. När Otto Sylwan (1899) publicerade sin banbrytande studie av det senmedeltida kalkmåleriet i Mälardalen var Albertus Pictor ännu inte något etablerat konstnärnamn. Författaren använde sig därför av beteckningen »Kumlagruppen» för att särskilja ett antal stilmässigt besläktade utsmyckningar som han menade var utförda av samma verkstad. Här ingick förutom Kumla även målningarna i Härkeberga, Härnevi och Täby. Senare fick forskningen bättre grepp om Albertus Pictors verksamhet. Verkstaden anses idag ha svarat för omkring 35 kända målningssviter fördelade på landskapen Uppland, Södermanland, Västmanland och Norrbotten. Samtliga här förekommande motiv med tillhörande inskrifter har också blivit föremål för en ytterst omsorgsfull dokumentation (*Albertus Pictor* vol. 1–2).

Våren 2017 rengjordes och konserverades målningarna i Kumla kyrkas kor och långhus av Konservator Misa Asp AB. Under arbetets gång togs ett antal prover som visar att verkstaden använt importerade färgpigment som azurit, cinnober, blytenngult, malakit och atakamit (Asp & Lundmark 2017). Nu påträffades även ett par hittills obeaktade senmedeltida inskrifter. Den längsta

befinner sig ovanpå en valvbåge i långhusets södra del och är inte synlig från golvet. Vid konserveringens början var den dessutom nästan helt täckt av sot, intorkat mögel och damm. Sedan valvbågen rengjorts framträdde en inskrift som ger ett lite osammanhängande intryck, men som förefaller vara samtida med den målade utsmyckningen (fig. 1).

Det rör sig dels om bokstäverna *u, n, i, r* och *s*, dels om två helgonnamn: till vänster »S. Kateteriana» och till höger »Sanctus luas sanctus». Christina Sandquist Öberg har välvilligt bekräftat läsningen (e-post 30/12 2017). Trots den egendomliga stavningen bör den vänstra inskriften rimligtvis uppfattas som en invokation av ett helgon med namnet Katarina. Associationerna går i första hand till kardinaljungfrun från Alexandria, men det kan inte uteslutas att det rör sig om en annan kandidat. Särskilt intressant i sammanhanget är Katarina av Bologna, som vid sin död 1463 redan dyrkades som helgon, fastän den formella kanoniseringen dröjde till 1700-talets början. Katarina var inte bara klostergrundare och författare, utan också en uppmärksam målare. Enligt en helgonlegend sammanställd 1469 ansågs flera av hennes bilder vara undergörande. Därför uppfattades Katarina vid sidan av evangelisten Lukas redan tidigt som målarnas särskilda skyddshelgon (Chadwick 1994, s. 88–90).

Att utan vidare anta att den dolda inskriften skulle syfta på henne är spekulativt, men uppfattningen får stöd av textpartiet till höger på valvbågen. Det bör, stavningen till trots, kunna läsas som en åkallan av evangelisten Lukas, som under medeltiden var det helgon som framför allt associerades med målarna. Föreställningen tycks även ha varit etablerad i Sverige. Ett intressant belägg finns i Valö kyrka i Uppland, där ett par av målarkonstnärernas medlemmar i en scen har avbildat sig själva som medhjälpare i Lukas ateljé (Bengtsson Melin 2015, s. 60–65).

Oavsett om det rör sig om Katarina av Bologna eller inte ger den nyfunna inskriften intres-

Fig. 1. Inskrift från 1482 på en valvbåge i långhuset i Kumla kyrka, Västmanland. Foto Misa Asp.
—Inscription on top of an arch in the nave of Kumla Church, Västmanland, 1482. Apparently an invocation of painters' saints by the artists, not visible to the congregation.

santa inblickar i det sena 1400-talets verkstadspraxis och föreställningsvärld. Verkstadsledaren Albertus Pictor signerade som sagt hela målningssviten i en nu försvunnen inskrift som troligen fanns i koret. I långhuset infogades emellertid också en inskription av mindre officiell karaktär, där de medverkande anonymt åkallat ett eller två av målarnas särskilda skyddshelgon. Här handlar det förmodligen snarast om en vädjan om beskydd för dem som bidragit till utsmyckningen. Vanligen brukar man räkna med att en målningssvit av det här formatet utfördes av fyra till sex personer (Melin 2006, s. 25). Vid 2017 års konservering gjordes flera intressanta iakttagelser gällande framställningssätt och teknik som visar att olika målare har varit verksamma i koret och i långhuset (Asp & Lundmark 2017). Huruvida de lösryckta bokstäverna i långhusinskriften skall uppfattas som någon av verkstadsmedlemmarnas initialer är svårt yttra sig om, men kombinationen *rs* mellan helgonnamnen har nästan den karaktären. I så fall döljer sig här namnet på en av Albertus Pictors medarbetare i början av 1480-talet.

Referenser

- Albertus Pictor. *Målare av sin tid*, vol. 1–2. Red. Pia Melin & Christina Sandquist Öberg. KVHAA. Stockholm 2009.
- Asp, M. & Lundmark, E., 2017. *Konserveringsrapport. Muralt måleri i Kumla kyrka, Västmanland*. Stockholm.
- Bengtsson Melin, P., 2015. Målaren som konstnär och allegori. Självbild, dräkt och frusen tid vid 1500-talets början. *Iconographisk post* 2015:3. Stockholm & Köpenhamn.
- Chadwick, W., 1994. *Women, art and society*. London.
- DS = *Diplomatarium Suecanum*, utg. av Riksarkivet genom Johan Gustaf Liljegren, Bror Emil Hildebrand m.fl. Stockholm 1829–.
- Melin, P., 2006. *Fåfängans förgänglighet. Allegorin som livs- och lärospiegel hos Albertus Pictor*. Stockholm.
- 2009. Kriterier för attribueringar av målningssviten. *Albertus Pictor* vol. 1.
- Sylwan, O., 1899. Kyrkomålningar i Uppland från medeltidens slut. *Antiqvarisk tidskrift för Sverige* 14:1. Stockholm.

Misa Asp

Sjöbjörnsvägen 1

SE-117 67 Stockholm

misa.asp@konservering.nu

Herman Bengtsson
Upplandsmuseet
Drottninggatan 7
SE-753 10 Uppsala
herman.bengtsson@upplandsmuseet.se

Elin Lundmark
Tottvägen 1B
SE-169 54 Solna
elin_lundmark@yahoo.com

Pia Bengtsson Melin
Statens historiska museer
Box 5428
SE-114 84 Stockholm
pia.bengtsson.melin@shm.se